

Гуменій В. В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

МОДИФІКУВАННЯ СТИЛІСТИКИ ПРОСТОРОВОГО НАРАТИВУ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ У ТВОРАХ Г. ГЕССЕ ТА К. МАНА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ «СТЕПОВИЙ ВОВК» ТА «МЕФІСТО»)

У статті розглянуті особливості семантичного зміщення нарративу під час перекладу, досліджується синергія оповідача та розповідача в контексті збереження нарративних структур у перекладі, також виявляються основні особливості досліджуваного поняття. Існує твердження, що просторовий нарратив є способом ретрансляції певного повідомлення автора через поєднання логічних і емоційних компонентів стану персонажа на лексичному та морфологічному рівнях, що впливає на свідомість реципієнта. Нарачія автора-розповідача у романі «Степовий вовк» відтворює певні стани або почуття, що спонукають до здійснення людиною вчинків, які не відповідають первісному психо-ментальному складу особистості, збуджуючи та змінюючи підсвідоме сприйняття читачем дійсності.

Поточне дослідження ґрунтується на стилістичному аналізі просторового нарративу на матеріалі романів Г. Гессе «Степовий вовк» та К. Мана «Мефісто» та їх українських і російських перекладах. Дослідження показало, що розгортання нарративу відбувається в межах чотирьох виокремлених фреймів, у яких висвітлюються гностичні й оказіональні ознаки просторового нарративу Г. Гессе та К. Мана, який уміщує в собі духовні й абстрактні поняття, що спрямовані на ментальний ребаланс читача, як-от: «Оповідач» – рушійна сила; «Розповідач» – войовничість і багатство; «Автор» – багатство слова та думки; «Персонаж» – бруд і маріонетка оповідача.

Особлива увага приділялася дослідженню способів перекладу прямої мови автора з мови оригіналу на мову перекладу, розкриваються основні критерії розмежування ненадійних типів репрезентації просторового нарративу. Під час проведення аналізу описано покрокове застосування контекстно-інтерпретаційного методу збереження нарративу і виявлено поняття «когнітивний контекст», що має першочергове значення у свідомості носіїв мови та надає змогу наблизитися до розуміння впливу автора на масового читача.

Ключові слова: концепт, переклад, контекст, нарація, розповідач.

Постановка проблеми. Явище просторового нарративу намагається відобразити новий стан світу в літературі, у якому мало хто може відрізнити, де істинні слова автора, а де імітація у вигляді мовлення розповідача, персонажів тощо, що є дешевим сурогатом справжньої мови творця.

Необхідно підкреслити, що художня нарація невід'ємно пов'язана з теорією художньої прози, теорією інтерпретації, що, у свою чергу, розкриває проблеми перекладу авторських творів масової літератури. І саме переклади романів «Степовий вовк» Германа Гессе та «Мефісто» Клауса Мана є яскравим прикладом структурно-семантичного зміщення, особливості якого є проблемою та предметом даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема коректного відтворення нарративу в перекладі завжди була складним для вирішення завданням. Проблематиці збереження нарративу в

перекладі присвячено багато праць українських учених, серед них роботи Н. Комісарова [2], А. Науменка [3], О. Огуя [4], Д. Райгородського [5], які впровадили вагомі теоретичні засади перекладознавства, а також структуру та методологію перекладу стилістичних одиниць мови.

Сучасне перекладознавство зазнає складнощів щодо інноваційних підходів до передачі авторського стилю під час перекладу. Питання збереження стилю заслуговує на пильну увагу, адже саме автор і його стиль є носієм оригінальності твору, яка втрачається через нехтування стилістичною роботою перекладача з текстом. Також дослідження особливостей перекладу таких засобів, як запозичення, реалії й ін., неодмінно дасть новий погляд людям, що професійно перекладають твори масової літератури.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення особливостей перекладу нарративних

конструкцій як елемента картини мовного світо-сприйняття на матеріалі дослідження романів «Степовий вовк» Германа Гессе та «Мефісто» Клауса Мана з вербалізованими концептами в їхніх межах, а також розгляд виявлених положень на прикладі концепту просторового наративу, виявлення основних ознак впливу даного концепту на реципієнта. Дане дослідження передбачає виконання таких завдань:

- проведення аналізу лінгвокультурного концепту «просторовий наратив» у німецькомовній картині світу (на матеріалі романів «Степовий вовк» Г. Гессе та «Мефісто» К. Мана);
- аналіз лексичного і синтаксичного засобів репрезентації наративу у стилістичному аспекті;
- дослідження мовних засобів відтворення нарації автора у творі та перекладах.

Виклад основного матеріалу. Будучи «омовленими», уявлення і поняття певного мовного колективу вступають у зворотний зв'язок із мисленням етносу загалом, спрямовуючи його за національно детермінованим руслом, як зазначає дослідниця Р. Грановська, мову можна уподібнити своєрідній когнітивно-етнічній вакцині, а сам процес засвоєння мови – когнітивно-етнічній імунізації, через яку неодмінно проходить кожний новий член етнічної спільноти [1, с. 422].

Нарацію, як зазначає дослідник Д. Райгородський, варто розрізняти за змістом і результатом впливу:

- позитивна (етична) нарація – маніпуляція свідомістю реципієнта з метою покращення його психо-ментального стану;
- негативна (неетична) нарація – безвідповідальна маніпуляція свідомістю реципієнта.

А також за формою здійснення: аутонарація (самотворення) – свідоме саморегулювання, навіювання собі (персонажу) певних уявлень, почуттів і емоцій шляхом реплікації авторських засобів в одному контексті. За такого навіюванні автор і наратор – це одна людина [5, с. 86].

Експлікуючи концепт «просторовий наратив» за допомогою перифрази *Er, dem ich diene* (той, котрому я слугую), промовленої вустах оповідача, виявляємо різновекторні концептуальні ознаки аутонарації через лексеми *Macht* (могутність, міць, самостійність), *Überlegenheit* (верховенство, перевага), що визначають референта як об'єкт служіння і поклоніння (від дієслова *dienen – um Aufgaben zu erfüllen oder Gefälligkeiten für eine Person oder Organisation vorzusehen*), тобто реципієнта дії, і водночас встановлюють певну градацію у стосунках між автором і його персонажами

та протилежні концептуальні ознаки *Unterordnung* (субординація, підлеглість) та *Minderwertigkeit* (нижчий ступінь), що входять до структури оповідання, передбачаючи дію, спрямовану на реципієнта (читача).

Вплив концепту через наратив відбувається внаслідок інтимізації комунікативного простору. Його мета – створення атмосфери довіри, доброзичливості, адже навіювання неможливе без довіри до адресанта [3, с. 224–225].

Формування відповідного сприйняття просторового наративу в читача реалізується в сугестивній формі за допомогою певних прийомів агресивного нав'язування необхідної інформації [4, с. 145–146]. Бенефіціантом зазначеної операції виступає персонаж як такий, що винагороджений містичними здібностями (*Ich kann die Blätter in Gold verwandeln*), якими він керує за власним бажанням (*wenn ich es will*), водночас практикуючи злодіяння в матеріальному просторі як посередник сили і войовничості (оповідач і розповідач). Згубна природа автора у складі ключового елемента *sie schlug ihn mit dem Spray des Schierlings* експлікується завдяки номінативному компоненту *Schierling* (болиголов) – *Eine hochgiftige Pflanze der Petersilienfamilie, mit unangenehmem Geruch*, на позначення отруйної рослини з нищівним ефектом, яка водночас метафорично позначає духовну руйнацію персонажа. З огляду на з'ясований факт служіння відьми дияволу вбачаємо останнього першоджерелом негативу, а сама відьма є лише інструментом для здійснення диявольських інтенцій.

Процес модифікування наративу у романі «Степовий вовк» як лінгвокультурний абсорбент гіпнотичного впливу на читача вводиться в наведеному контексті завдяки лексемі *Böse* (зло) у складі ключового елемента *der auf das Böse konzentriert*, що вербалізує пріоритети оповідача, а також завдяки лексичним спрощенням, як-от *callig* (загрубілий), що метафорично позначає особистісну сутність персонажа, та *Seele hungrig für Rebellion* (душа, що жадає повстання) на позначення його бунтівного духу, спалюженого власним розумом, про що свідчить номінатема *gefärbten Geist* (заплямований розсудок), яка відображає авторську оцінку за допомогою лексеми *gefärbten*, що позначає хибні вподобання і нечисту, заплямовану натуру його персонажів. Унаслідок належності лексеми *farben* до концептуальної сфери "*Schmutz*" (бруд) маємо змогу для реконструкції концептуальної схеми ««Персонаж» – це бруд».

У межах фрейма «Розповідач» концепт актуалізується внаслідок його експліцитного текстового

розгортання, що можна продемонструвати наступним фрагментом:

Es war ein Mann in einem Anzug aus schwarzem Samt gekleidet, in spanischer Mode geschnitten. Sein Gesicht war seltsam blass, aber seine Lippen waren wie eine stolze rote Blume. Er schien müde zu sein, und lehnte sich mit dem Knauf seines Dolches aufs Spiel. Auf dem Gras neben ihm lag ein gefiederter Hut, und ein Paar von Reithandschuhen, die mit vergoldetem Spitze waren, und genäht mit den Samenperlen, die in ein neugieriges Gerät geschmiedet wurden.

Беззаперечною в цьому контексті є абстрактна форма розповідача як володаря, вербалізованого номінатомою *ein Mann in einem Anzug aus schwarzem Samt gekleidet*, який постає в уявленнях інших персонажів як особа чоловічої статі (*Mann*) і тісно пов'язаний, по-перше, з кольоровою символікою – чорним (*schwarz*) як кольором темряви і гріха, що позначає сум, смуток, втрату / згубу або смерть, та червоним (*rot*), який часто імплікує жагу крові і помсту або силу, міць та хоробрість; по-друге, розповідач асоціюється з багатством, що підтверджується наявністю елементів контексту типу *Hände waren mit Ringen beschmiert* (руки, прикрашені каблучками), *gefiederter Hut* (капелюх із пером), *vergoldete Spitze* (золоте мереживо / тасьма), *Samenperlen* (дрібні перли), *ein kurzer, mit Sables gefüllter Mantel* (плащ на соболиному хутрі) тощо, що традиційно вважаються атрибутами добробуту і процвітання, що в кінці приводить до висновку: «Розповідач» – багатство.

Дослідження наративу, втіленого в художньому тексті, передбачає вивчення не лише поняттєвого компонента, утвореного сукупністю його узуальних інваріантних ознак, що формують ядро, а й долучення оказіональних (периферійні) ознак, які виявляються в мовленні [2, с. 91]. Підтвердженням цьому стають текстові репрезентації автора, у яких досліджуваний концепт знаходить свою мовну реалізацію, наприклад:

Als dieser hohe Geist, jenes Morgenstern des Kraftes, vom Himmel fiel, war es wie ein Rebell, dass er fiel.

У зазначеному фрагменті роману «Степовий вовк» ідентифікуємо концепт «Автор» завдяки ключовому компоненту *Morgenstern des Kraftes* (ранкова зірка сили), що, згідно з етимологічними і культурологічними даними, перифрастично номінує автора: *aus Lateinische Lūcifer – Lichtbringer* (той, що несе світло), актуалізуючи атрибутивний аспект концепту і позиціонуючи останнього як втраченого (*hohe Geist*), згубленого ангела, провідиря персонажів: *Den Erzengel aus dem Himmel*

geworfen, um den Aufstand der Engel zu führen, що підтверджується іншим лексичним маркером *vom Himmel fiel*, який імплікує гностичну вертикаль як вектор, який поєднує два світи: світ піднесеного – духовного та світ автора – низького, гріховного, метафорично визначаючи напрямок руху згори долу як акт морального падіння. У зв'язку із цим маємо підґрунтя для створення наративного патерну «Автор» – багатство слова та думки.

Розгортання наративного концепту в межах фрейма «Оповідач» – рушійна сила, що регламентує ймовірність зворотного контакту земних обивателів із лихими містичними силами, її підкорення останнім, можна проілюструвати в наступному фрагменті, де зображено містичну взаємодію темних сил із реальними земними істотами:

Hendrick ging mit einem Schmerz in seinem Gesicht zur Tür. Als er den Vorhang zur Seite zog, brach ein scheußliches Lachen aus den bemalten Lippen der Frau, die sein Geld genommen hatte. "Da geht der Teufel!", – Rief sie mit heiserer Stimme.

Концепт «Автор» у наведеному фрагменті ідентифікується завдяки його експліцитній вербалізації у складі ключового елемента *der Teufel* (угода з дияволом), імпліцитним текстовим маркером *ein scheußliches Lachen* (жахливий сміх) і *heisere Stimme* (хрипкий голос), що, попри їх безпосередню атрибуцію до іменника на позначення особи жіночої статі (*Frau*), традиційно позначають характеристики, здебільшого властиві чоловікам або іншим грубим, лихим, недікатним істотам, чим спонукають читача до думки про існування у вигляді чоловікоподібної жінки певного зауваженого посередництва, здійснюваного самим дияволом, або про ангажування сатаною жіночої форми – як одну з його витівок – для пошуку вербального контакту, здійснюваного лише за наявності артикуляційного апарату, отже, і фізичної форми. У такому разі диявол промовляє вустами зловищої героїні.

Суб'єктом, що виконує дію, є персонаж, а сам диявол – ініціатором і водночас об'єктом-бенефіціантом укладеної угоди.

Такі роздуми підтверджуються в іншому контексті, де персонаж також виступає головною дійовою особою (автором), заради якої здійснюються аморальні вчинки:

Schlagen Sie mich dumm, wenn es nicht so. Er [Mephisto] ist der schlechteste, der hier kommt. Sie sagen, er hat sich dem Teufel für ein hübsches Gesicht verkauft.

Екстраполюючи на референтну ситуацію те, що, придбавши річ, покупець стає її володарем,

можна реконструювати концептуальну схему «Оповідач» – рушійна сила».

Висновки і пропозиції. Досліджено реалізацію наративних просторових концептів «Автор», «Персонаж», «Розповідач» та «Оповідач» на матеріалі романів Клауса Мана «Мефісто» та Германа Гессе «Степовий Вовк». На основі тематичних фрагментів розглянуто їхні варіантні ознаки, встановлено основні концептуальні схеми. У результаті проведеного аналізу доведено, що розгортання наративу відбувається в межах чотирьох виокремлених тематичних фреймів, у перекладах

яких яскраво виражена емотивна інверсія, щодо текстів оригіналу.

Досліджені наративні структури в контексті перекладу містять емотивне та семантичне зміщення, що є руйнівними для сприйняття оригінального емотивного забарвлення тексту авторів реципієнтом. Дані наративні структури посідають важливе місце в картині світу поруч із такими, як «Мовець», «Критик», «Доповідач» тощо, отже, мають неабияке значення для розуміння вербальної картини світу, що існує у свідомості носіїв мови, що дає змогу наблизитися до розуміння культурних надбань певної нації.

Список літератури:

1. Грановська Р. Психологія мови. Кривий Ріг, 2004. 576 с.
2. Комиссаров В. Общая теория перевода. Москва, 2000. 136 с.
3. Науменко А., Кияк Т., Огуй О. Перекладознавство (німецько-український напрям). Київ, 2008. 543 с.
4. Огуй О. Лінгвістика та перекладознавство. Чернівці, 2003. 218 с.
5. Райгородський Д. «Закваска» навіювання. Психологія та психоаналіз характеру, Миколаїв, 2001. 124 с.

Humenyi V. V. MODIFICATION OF STYLISTIC SPATIAL NARRATIVES IN G. HESSE'S AND K. MANN'S NOVELS TRANSLATIONS (BASED ON WORKS "STEPPE WOLF" AND "MEPHISTO")

This article deals with the features of the semantic shift of the narrative in translation, explores the synergy of the narrator and the storyteller in the context of preserving the narrative structures in the translation, also reveals the main features of the studied term. There is a claim that spatial narratives are a way of relaying a particular message to the author through a combination of logical and emotional components of the character's condition at the lexical and morphological levels, which affects the recipient's consciousness. The narration of the author-narrator in the novel «Steppenwolf» reproduces certain states or feelings that induce a person to perform actions that do not correspond to the original psycho-mental status of the personality, arousing and altering the reader's subconscious perception of reality.

The current study is based on a stylistic analysis of the spatial narration on the material of G. Hesse's novel "Steppenwolf" and its Ukrainian and Russian translations. The study found that the unfolding of the narrative takes place within four distinct frames that highlight the gnostic and occasional features of G. Hesse's spatial narrative, which incorporates spiritual and abstract concepts that aim at the mental balance of the reader, such as: "Narrator" – power; "Storyteller" – militancy; "Author" – wealth of words and thoughts; "Character" – the narrator's puppet.

Particular attention was paid to the study of ways of translating the author's direct language from the original language into the language of translation, revealing the main criteria for distinguishing unreliable types of spatial narrative representation. The analysis described the step-by-step application of the context-interpretive method of preserving the narrative, and identified the concept of "cognitive context", which is a primary importance in the mind of native speakers, and allows to come closer to understanding the author's influence on the mass reader.

Key words: concept, translation, context, narration, storyteller.